

İLƏHƏ RƏŞAD QIZI SƏFƏRZADƏ
Bakı Dövlət Universiteti
İlahe.safarzadeh@gmail.com

HEKAYƏ JANRI: MÜƏLLİFİN GENDER MƏNSUBİYYƏTİ VƏ QADIN Xülasə

Ədəbiyyatda qadın məsələsinin qoyuluşuna diqqət ötən əsrin ikinci yarısından yeni keyfiyyət müstəvisinə keçirilib. Ədəbiyyat və qadın məsələsi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı üçün də yeni deyil. Lakin həm bədii bədii ədəbiyyat, həm də onu öyrənən ədəbiyyatşünaslıq eyni yerdə sayan elmi durğun hadisə olmadığına, daim dəyişdiyinə, yeniləndiyinə görə bu mövzu da yeni baxış və yanaşmalar tələb etməkdədir. Bu baxımdan, ədəbiyyat və qadın mövzusunun “qadın yazıçı” və “kişi yazıçı” prizmasından dəyərləndirilməsi müasir ədəbiyyatşünaslığın aktuallıq daşıyan istiqamətlərindəndir. Azərbaycan nəsrinin nümayəndələri Ruhiyyə Abbaszadə ilə Azər Qismətin hekayələrində qadın obrazların müqayisəli təhlilini verdiyimiz bu məqalə cəmiyyətdə və ədəbiyyatda qadına iki fərqli yanaşmanın mövcud olduğunu əks etdirir.

Açar sözlər: Gender, feminist ədəbiyyat, qadın, obraz, hekayə

Ədəbiyyatdakı qadın obrazlarının cəmiyyətdəki rolu ilə bağlı aparılan araşdırmaların keyfiyyəti tədqiqatçının gender (və ya feminizm) məsələsinə yanaşmasından asılıdır. Feminist ədəbiyyat deyəndə ictimai münasibətləri qadının baxış bucağından təqdim edən və cinslər arasındakı asimmetrik əlaqələrə, həmçinin patriarxal düşüncə stereotiplərinə qarşı tənqidi münasibət sərgiləyən ədəbiyyat nəzərdə tutulur [5].

Ədəbiyyatda feminist amillərin araşdırılmasına marağı artması feminist ədəbi tənqidin ortaya çıxmasına səbəb olmuşdur. XX əsrin 60-cı illərindən yeni məzmun qazanaraq inkişaf edən feminizm hərəkatı ilə bağlı inkişaf etməyə başlayan feminist tənqid ilk vaxtlarda kişi yazıçıların əsərlərindəki qadın obrazlarını araşdırmağa üstünlük verirdi. Lakin sonradan qadın yazıçıların qadın dünyasına baxışı feminist tənqidin əsas təhlil obyektinə çevrilmiş, bunun nəticəsində feminist tənqidin daxilində fərqli istiqamətlər meydana gəlmişdir [2].

Təbii ki, bədii ədəbiyyatdan danışarkən əsas meyarın yazıçının gender mənsubiyyəti deyil, istedadı, öz əsərlərində həyatı və insanları obrazlı şəkildə əks etdirə bilmək bacarığı, intellektual hazırlığı, dünyagörüşü əsas götürülür. Hər qadın yazıçının həcmindən və janrından asılı olmayaraq öz əsərində həyata və insanlara feminist mövqedən baxmaq, ictimai prosesləri feminist mülhizələrlə qiymətləndirmək öhdəliyi olmadığı kimi, hər kişi yazıçı da dünyanı öz baxış bucağından görüb təqdim edir. Bu məqalədə bizi maraqlandıran həyatdan alınmış, cəmiyyətin ayrılmaz bir parçası olan qadının bədii ədəbiyyatdakı obrazının qadın gözü və kişi gözü ilə baxanda necə göründüyüdür.

Qadına qadının gözü ilə baxanda...

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında qadınların yaşadıkları çətinlikləri, onların üzləşdikləri haqsızlıqları qələmə alan yazıçılardan biri Ruhiyyə Abbaszadədir. Onun ailə-məişət mövzulu hekayələrinin əsas motivini cəmiyyətin qadına münasibəti təşkil edir. “Allah adamı”, “Bir damla işıq”, “Qatil ər” kimi hekayələrinin əsasında Azərbaycan qadınının mövcud vəziyyəti, problemləri durur. Bu hekayələrin qadın qəhrəmanları çox vaxt ölümün astanasından dönür. Bu qadınlar daha çox oxucunun rəğbət bəslədiyi və müəyyən mənada, rəhmə ehtiyacı olan obrazlar kimi təqdim olunur.

“Allah adamı” hekayəsində sevdiyi adam tərəfindən fiziki şiddət görən Çinarə adlı gənc qızın həyatından bəhs olunur. Universitetə qəbul olmaq xəyalı suya düşdükdən sonra oxumaqdan əlini üzən qız ona elçi düşən oğlanlardan birinə könül versə də, ata-anası buna qarşı çıxır. Evin tək qızı olan, övladlığa götürülmüş Çinarənin valideynləri doğma olmasalar da, onu öz övladları kimi sevib qayğısına qalmışdılar. Buna görə də qızlarının dürüst hesab etmədikləri bu oğlanla evlənməsinə qəti etiraz etmişdilər.

Qız sevdiyi oğlanla gizli görüşüb, onunla qaçır. Çox qısa müddət sonra oğlan ondan ata-anasından pul, əmlak tələb etməyini istəyir, qıza mənəvi və fiziki işgəncələr verir. Qız bu vəziyyətdən bezib özünü öldürmək istəyərkən qonşu kənddə yaşayan bir nəfər onu xilas edib evinə aparır. Onlar Çinarənin qayğısına qalır, onun mənəvi yaralarını sağaltmağa çalışırlar. Bir müddət sonra isə Çinarəni gətirib sağ-salamat ailəsinə təhvil verirlər.

R.Abbaszadə hekayədə şiddətə məruz qalmış qadının yaşadıklarını dərinlən incələməyə çalışmışdır. Yazıçı qızın emosional daxili dünyasına enir və aldığı travmaların onun həyatına təsirlərini araşdırır. Zorakılığa məruz qalmış qadın obrazı vasitəsilə diqqət cəmiyyətdəki gender ayrı-seçkiliyinə, patriarxal düşüncəyə və sosial ədalətsizliklərə yönəldilir. Bu qəbildən olan obrazlar cəmiyyətdə qadına münasibətin dəyişməsinin zəruriliyini ön plana çəkməklə yanaşı, qızlara həyatdan ibrət götürməyi aşılayır.

R. Abbaszadənin “Qatil ər” hekayəsində ərinin fiziki şiddətinə məruz qalan qadının məşəqqətli həyatı təsvir olunub. Azyaşlı qızı anasını xilas etmək üçün polis bölməsinə şikayət edir və hüquq mühafizə orqanları əri bir müddət həbsdə saxlayır. Ər həbsdə olarkən arvadını öldürmək barədə düşünür. Qadının şikayətini geri götürməsilə evinə qayıdan qəzəbli ər azadlığa çıxandan dərhal sonra öz müdhiş planını həyata keçirməyə cəhd göstərir, lakin qadın möcüzəli şəkildə sağ qalır.

Digər hekayələrində olduğu kimi, burada da müəllif ailədə qadının hüquqsuzluğuna qarşı göstərdiyi səyləri, müqaviməti vurğulamaqla cəmiyyətdə ədalətin təmin olunmasına çağırış edir. Hekayədə qadınların hüquqsuzluğu tək-cə fərdi iztirabın təsviri ilə məhdudlaşmır, həm də ictimai psixologiyadakı yanlışlara işıq salır, oxucuların diqqəti bu problemlərə həssas yanaşmağa yönəldilir.

R.Abbaszadənin hekayələrində qoyduğu məsələlər, əslində, yeni deyil, tarixin dərinliklərindən gəlir: “Tarix boyu qadın məsələsi birmənalı olaraq kişilərin üstünlüyü ilə səciiyyələndir. Belə ki, keçmiş dövrlərdə kişilərin qadınlara qarşı

münasibətlərini araşdırdıqda əksərən çox acınacaqlı hallarla rastlaşırıq” [1, s. 203]. Göründüyü kimi, yazıçının müasir həyat faktları əsasında qaldırdığı acınacaqlı məsələ tarixlə səsləşir.

Ailədə zorakılığın hansı sosial şərtlər daxilində baş verməsindən asılı olmayaraq, onun nəticələri cəmiyyətin normal inkişafı üçün dağıdıcı olur. Təbii ki, qadına qarşı şiddətin hökm sürdüyü ailələrdə böyüyən fərdlər mənən həmin zədələrin izlərini daşıyır və əksər hallarda bu genetik kodlar sonrakı nəsillərə ötürür.

Qadına kişinin gözü ilə baxanda...

Azər Qismətin “Amerikasayağı arzu”, “Xanım taksi”, “Qrammofon”, “Qadının əhliləşdirilməsi”, “Sevgi zarafatı”, “Ağbirçək masajçı”, “Qonşu qadın”, “Qadın istəyi”, “Otaq söhbəti” və s. kimi hekayələrindəki bir-birindən fərqli qadın obrazları ilə dövrün reallıqları əks etdirilmişdir.

Azər Qismətin hekayələrinin əksəriyyətində qadına kişinin gözü ilə baxılır, qadınların yaşamları və duyğuları bu prizmadan dəyərləndirilir.

“Otaq söhbəti” hekayəsində ərinin şikəst olmasından sui-istifadə edən qadının həyat yoldaşının namusuna ləkə gətirərək ətrafındakı bütün kişilərlə cinsi münasibət yaşadığı təsvir olunur. Qadınla ərin dialoqundan məlum olur ki, qadın öz ərinə yazığı gəlsə də, öz canından qorxduğu üçün onun sağalmasını arzulamır. Qadın düşünür ki, kişi sağalsa, yüngül davranışını ona bağışlamayacaq: “Çox istəyirəm ki, sağalib ayağa durasan. Bir tərəfdənsə istəmirəm. Çünki sağalib ayağa duranda saçımdan sürüyüb çölə atacaqsan. Buynuzlu olmağa dözməyəcəksən” [4].

Hekayədə diqqət mərkəzinə qadın və kişidən daha çox, mənəvi dəyərlər üzərində cəmləşdirilir. Şikəst kişinin qohum və tanışları onun həyat yoldaşı ilə elə yanındaca cinsi münasibətdə olurlar. Burada mənəvi dəyərlərin pozulması, əxlaq kodeksinin ayaqlar altına salınması önə çıxır.

Hekayədə qadın mənfi obraz kimi təqdim olunur. Onun sadələvhlüyü, avamlığı, cəmiyyətin əxlaq normalarından kənar davranışları öz dili və əməlləri ilə ifşa edilir.

“Amerikasayağı arzu” hekayəsində isə illərlə uşağı olmayan qadını əri artıq öz evində görmək istəmir. Qadının bütün yalvarışlarına baxmayaraq, əri onu alçaldır və evdən qovur. Bu münasibət ailələrin hansı təməl prinsiplər üzərində qurulduğuna işarədir. Burada hekayənin əsas tənqid hədəfi kişi olduğu halda, müəllif qadının da avamlığına diqqət çəkmişdir. O, əvvəlcə boşamasın deyər ərinə çox yalvar-yaxar edir, bunun bir təsiri olmadığını görəndə isə taleyinə boyun əyir. Sonradan Amerikada yaşayan azərbaycanlı siyasətçi ilə ailə quran qadın vətəninə ayrılıb Amerikaya köçür. Müalicədən sonra övlad sahibi olsa da, ruhunun dərinliyində eyni sadələvhlüyü və avamlığı daşıyır. Aradan illər keçsə də, bir gün geri dönüb keçmiş ərinə söymək, onu alçaltmaq kimi bəsit arzularla yaşayır.

“Qonşu qadın” hekayəsində də qadının iradəyə zəifliyi təsvir edilib. Hekayənin əsasında bu fikir dayanır ki, qadın nə qədər əxlaqlı, məsum görünsə də, məcburiyyət qarşısında qalanda onun yalan və hiyləyə əl atacağı qaçılmazdır. Maddi cəhətdən təmin olunmayan qadın qızı ilə tək yaşayır və qızının xərclərini qarşılaya bilmədiyi üçün qızı tərəfindən döyülür. Nəticədə qadın kişi qonşusunun ona qarşı xoş

niyyətindən sui-istifadə edib, ərzaq malı alveri pərdəsi altında qonşu kişidən pul qopartmağa başlayır.

Göründüyü kimi, Azər Qismətin ailə-məişət mövzulu hekayələrində qadınlar cəmiyyətin diktələrinə məğlub olan insanlardır. Lakin bu məğlubluğu yaradan səbəblərin açılması qadını alçaltmağa yox, onları oyatmağa xidmət etməkdədir.

Qadına zamanın gözü ilə baxanda...

Ruhiyyə Abbaszadə ilə Azər Qismətin nəzərdən keçirdiyimiz hekayələrində yaradılan qadın obrazlarının hər birinin özünəməxsus dünyası var. Bu obrazlar onları yaradan yazıçıların dünyagörüşünü qabarıq şəkildə ifadə edir. R.Abbaszadənin hekayələrində qadının ən ümitsiz anlarda ilahi qüvvəyə tapınması və ondan güc olması, dünyada nə qədər zalımlıq olsa da, mərhəmətin insanın taleyi üçün xilaskar qüvvə olduğu ön plandadır. Azər Qismət isə məsələyə daha çox rəasional mövqedən yanaşır, reallığı mübaliğəli şəkildə əks etdirir. Hər iki yazıçının qadın obrazları mütiliklə yanaşı, asidirlər.

“Qatil ər” hekayəsində qadın hüquqsuzluğuna toxunan R.Abbaszadə qadının müstəqil yaşaya bilmək gücünü arxa plana atır. Hekayənin əsas qəhrəmanı belə hesab edir ki, ər qadını yalnız xəyanət, namus, əxlaqsızlıq üstündə cəzalandıra bilər. Bu isə cəmiyyətdə qadın cinayətlərinə haqq qazandırmaq kimi yanlış yozumların yaranmasına gətirib çıxara bilər. A.Qismətin “Qonşu qadın” əsərində özünə məzlumluq görkəmi verən hiyləgər satıcı qadın ona yaxşılıq edən kişini aldadır, həm məzlumluq sifəti, həm də fiziki cazibədarlığı ilə qarşı cinsin duyğularını istismar edir. A.Qismətin “Otaq söhbəti”, “Qadın istəyi” kimi hekayələrində də qadının kişi ilə münasibətində fiziki cazibədən, cinsi təhrikdən sui-istifadə etməsinə diqqət çəkilmişdir. R.Abbaszadənin əsərlərində isə qadın-kişi münasibətlərində seksual mülahizələrə yer verilmir, yazıçı daha çox patriarxal əxlaqın hökm sürdüyü toplumda qadın olmağın çətinliyinə önəm verir.

Qadının nəsil artırmaq üçün var olduğuna diqqət çəkilən “Amerikansayağı arzu” hekayəsində qadın üçün uşaq doğmaq intiqam almaq, göz dağı vermək üçün vasitəyə çevrilir. Burada da insanları öz düşüncələrində yaşatdıqları patriarxal təsəvvürlərin əsarətindən çıxma bilmədikləri göstərilir.

Beləliklə, bədii düşüncədə qadın və kişi yazıçının yaratdığı qadın obrazları fərqli baxış bucaqlarından təqdim olunsada, bu əsərlərin kəşşən nöqtələri müasir həyatın ictimai problemlərini böyüdübd gündəliyə gətirir.

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatında ictimai konfliktlərin feminizm nöqtəyindən nəzərdən qoyuluşu və həlli ədəbiyyatşünaslıq üçün də maraqlı tədqiqat mövzusuudur.

R.Abbaszadə və A.Qismətin hekayələrindəki qadın obrazlarını müqayisə edərkən yazıçının gender mənsubiyyətinin onun yaratdığı obrazlarda öz ifadəsini tapdığını, mövzuya fərqli tendensiyalardan yanaşıldığını görürük. R.Abbaszadənin hekayələrində cəmiyyətdə qadın hüquqlarının tanınmaması, qadının ailə daxilində məruz qaldığı təzyiqlər, azad yaşamaq marağının zəifliyi kimi nüanslar qabarıq verilir. A.Qismətin hekayələrində isə cəmiyyətin qadına qarşı dəyişməyən görüşlərinin təsdiqi üstünlük təşkil edir. R.Abbaszadənin hekayələrində qadının iç

dünyasının detallarına varılır, A.Qismətin qadın xarakterinin açılması üçün ətrafdan “dəstək” gətirilir – qadının dünyası daha çox mühitin fonunda işıqlandırılır.

Belə düşünürük ki, qadın və kişi yazıçıların əsərlərinin gender amili nəzərə alınmaqla geniş təhlilə cəlb edilməsi Azərbaycanda feminist tənqidin yaranması üçün faydalı başlanğıc ola bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Abdallı H. Qadın: ailədə, siyasətdə, təhsildə, dində, ədəbiyyatda. Bakı: Avropa nəşriyyatı, 2013. 332 s.
2. Bəkir A. Nadir Yalçının “Yad”ına feminist tənqiddən baxmaq cəhdi: <https://sim-sim.az/aqil-b%C9%99kir-nadir-yalcinin-yadina-feminist-t%C9%99nqid%C9%99n-baxmaq-c%C9%99hdi/>
3. Qafarova S. Gender və Filologiya. Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2009. 144 s.
4. Qismət A. Otaq söhbəti. https://www.anl.az/down/meqale/kaspi_az/2012/fevral/235561.htm
5. Ögüt H. Edebiyatta feminizm və feminist edebiyat eleştirisi: <https://t24.com.tr/k24/yazi/edebiyatta-feminizm,1120>
6. Şeker A. Feminist Edebiyat Eleştirisi Bağlamında Edebi Metinlerde Kadın Gerçekliği. Söylem Filoloji Dergisi, 2019, 4/2, s. 347-359.

İlahə Rəşad qızı Səfərzadə

Story genre: author's gender affiliation and female

Summary

The issue of literature and women, which has been widely discussed since the second half of the last century, is becoming a new object of research in Azerbaijan. Although the research conducted in this field is characterized by studying world practice, in practice, analyzes based on examples of Azerbaijani literature are also found. It is also necessary to mention the widespread evaluation of literature and the topic of women from the perspective of “female writer”. However, it is important to pay special attention to the issue of the portrayal of female characters by writers regardless of gender. From this point of view, we should emphasize that we observe two different approaches to women in the stories of Ruhiya Abbaszadə and Azer Gismet, one of the well-known writers of modern Azerbaijani literature, in which we conduct a comparative analysis of the female characters created by male and female writers and dwell on this issue.

Key words: gender, feminist literature, woman, character, story

**ИЛАХА РАШАД КЫЗЫ САФАРЗАДЕ
ЖАНР РАССКАЗА: ГЕНДЕРНАЯ ПРИНАДЛЕЖНОСТЬ АВТОРА И
ЖЕНЩИНА
РЕЗЮМЕ**

Проблема литературы и женщин, которая широко обсуждается со второй половины прошлого века, становится новым объектом исследования в Азербайджане. Хотя исследования, проводимые в этой области, характеризуются изучением мировой практики, на практике встречаются и анализы, основанные на примерах азербайджанской литературы. Необходимо также упомянуть широко распространенную оценку литературы и темы женщин с точки зрения “женщины-писательницы”. Однако важно уделить особое внимание вопросу изображения писателями женских персонажей независимо от пола. С этой точки зрения следует подчеркнуть, что мы наблюдаем два разных подхода к женщинам в рассказах Рухии Аббасзаде и Азер Гисмет, одной из известных писательниц современной азербайджанской литературы, в которых мы проводим сравнительный анализ женских персонажей, созданных писателями-мужчинами и женщинами-писательницами, и останавливаемся на этом подробнее проблема.

Ключевые слова: гендер, феминистская литература, женщина, персонаж, история

Rəyçi: dos.Məti Osmanoğlu